

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN İKTİSADİ KALKINMASINDA DIŞ TİCARETİN ROLÜ: AZERBAIJAN DEĞERLENDİRMESİ

Altay İSMAYILOV¹
(Qafqaz Universitesi)*

Ayaz ZEYNALOV^{**}
(Qafqaz Universitesi)

1. Dış Ticaret ve İktisadi Kalkınma

Dış ticaret teorisi bir memleketin sahip bulunduğu iktisadi kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını temin edecek bir ihracat ve ithalat strukturunun, yani hangi malların ne miktarda ihraç, hangi malların ne miktarda ithal edileceği, nasıl olabileceğini araştırmaktadır². Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikaları ile dış ticaret politikaları arasındaki bağ konusunda, iktisatçılar arasında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. 1800'lü yılların gelişmelerine bakarak dış ticareti kalkınmada 'motor' olarak görenlerin yanında, günümüz gelişmekte olan ülke ekonomileri için dış ticaretin ancak fakirletici etkiler taşıyabileceğini ileri sürenler de yer almaktadır.

Geleneksel dış ticaret teorisine göre, her ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşırsa, dış ticaret yoluyla dünya üretimi artmakta ve her ülke bu artıştan payını almaktadır. Bugünkü faktör donatımı ve teknolojik yapılardan dolayı, karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre az gelişmiş ülkelerin gıda, maden ve tarımsal hammadde üretmeleri ve bu malları ihraç ederek çoğu sanayi ürünlerini gelişmiş ülkelere ithal etmeleri gerekmektedir. Böyle bir model kısa dönemde refah artışlarına yol açsa da, uzun dönemde az gelişmiş ülkeleri, gelişmişler karşısında geri durumda bırakabilir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerin tarımda, gelişmiş ülkelerin sanayi alanında uzmanlaşmalarına dayalı bir dünya üretim modeli, birinci grup ülkelerin sanayileşmenin dinamik yararlarından vazgeçmeleri ve böylece yoksulluk ve geri kalmışlıklarının süreklilik kazanması anlamına gelmektedir. Nitekim gözlemler, genelde geri kalmış ülkelerin tarım veya madencilik ürünleri, zengin ülkelerin ise ileri sanayi malları ürettiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, az gelişmiş ülkeler, statik

* Qafqaz (Kafkas) Üniversitesi, Uluslararası Ekonomik İlişkiler Bölümü

** Qafqaz Üniversitesi, Uluslararası Ekonomik İlişkiler Bölümü

² Zeyyat HATİPOĞLU, *İktisat İlimi ve Türkiye İktisadı*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1971, s.617

nitelik taşıması ve kalkınma amaçlarıyla çelişkili olması bakımından geleneksel dış ticaret teorisine karşı yoğun eleştirilerde bulunmaktadır³.

Buna bağlı olarak dış ticaret hadlerinin de uzun dönemde az gelişmiş ülkeler aleyhine seyrettiği gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerin, sahip oldukları monopol gücü nedeniyle, teknolojik gelişmeden doğan kazançları üretim faktörleri ve ürün fiyatını arttırmakta kullandıkları görülmekte iken, az gelişmiş ülkeler verimlilik artışları karşısında ürün fiyatlarını düşürmek zorunda kalmışlardır. Bu, az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere sürekli bir gelir aktarması olayının var olması anlamına gelmektedir⁴. Sonuçta bu anlamda bir dış ticaret anlayışının gelişmiş ülkelerle az gelişmişler arasındaki eşitsizliği daha da arttıracığı kanısına varılabilir.

Fakat bu sonuca bakarak yapılması gereken ekonomiyi dış dünyadan soyutlamak değildir. Belirtmek gerekir ki, günümüzde dış ticaretin kalkınmaya etkileri genellikle olumlu olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler kalkınmanın yolunun sanayileşmeden geçtiğinin bilinci içinde bulunmaktadır. O halde sözkonusu ülkeler, uygun sanayileşme politikaları izleyerek ekonomik yapılarını ve uluslararası işbölümündeki yerlerini değiştirebilirler. Başka bir deyişle, bu ülkeler tarım ekonomisi olmaktan çıkıp sanayi toplumu durumuna gelmeyi amaçlayabilirler.

Karşılaştırmalı üstünlüklerin statik olarak yorumlanması az gelişmiş ülkelerin ileride de tarım toplumu olarak kalmaları demektir ki, bu anlamsız bir yorumlama olarak değerlendirilmektedir. Karşılaştırmalı üstünlükleri dinamik olarak yorumlamak ve faktör donatımını yoğun sermaye ve ileri teknoloji yönünde değiştirerek, bu malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlük sahibi olmayı hedeflemek gerekmektedir⁵.

1.1. İhracat ve İktisadi Kalkınma

Kalkınma çabası içinde bulunan ülkeler, iktisadi kalkınmaları için gerekli olan makine, teçhizat ve bir kısım ilkel maddeler ile ihtiyaç duyulan tüketim maddelerinin bir kısmını, geniş ölçüde, yaptıkları ihracat karşılığında sağlamak durumunda bulunmaktadır. Başka bir deyişle, ihracat gelirlerinin miktarı, belli bir yıldaki ithalat hacmini tayin etmektedir. Bu sebeple büyük çaplı kalkınma yatırımlarının dış finansmanının sağlanarak, yüksek bir kalkınma hızının elde edilmesi için, ihracat gelirlerinin hızla artması büyük önem kazanmaktadır. Kalkınma çabası içinde bulunan ülkelerle ilgili iktisadi

³ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat**, 12.Baskı, Güzem Yayınları No:14, İstanbul, 1998, s.624

⁴ Ömer GÜRKAN, **Ekonomik Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi Yayınları, Trabzon, 1989, s.278

⁵ SEYİDOĞLU, s.110

göstergeler, bazı ülkelerde gelişme hızı ile ihracat kazançlarındaki artış arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğunu göstermektedir⁶.

İhracat bir ekonomi için sadece 'döviz kazandırıcı' bir unsur anlamına gelmemektedir. Döviz kazandırıcı yanı temel etken olmakla birlikte, bunun yanında ekonominin sanayileşmesi (kalkınması) bakımından etkileri de bulunmaktadır. Bu etkiler özet olarak şu şekilde sıralanabilir⁷:

- Az gelişmiş ekonomiler genellikle sınırlı piyasa (talep) koşulları içinde bulunmaktadır. İhracat dolayısıyla, iç pazara ilave olarak belirli bir ölçüde de olsa, dış pazar sağlanarak, iç pazarın sınırlılık derecesi azaltılmış olmaktadır.
- Sözkonusu ekonomilerde, piyasa sınırlılığına bağlı olarak, firmalarda ve endüstrilerde optimum ölçeğin altında kalınmaktadır. İhraç imkanı mevcut olan endüstriler, geniş bir dış piyasa ile karşı karşıya bulduklarından, optimum büyüklüğe ulaşma olanağına sahip olmakta ve bu durum firma ve endüstrilerin daha verimli çalışmalarına imkan hazırlamaktadır.
- İhracat dolayısıyla hem iç hem de dış piyasa için çalışan endüstri dallarının gelişme göstermesi sonucu, ekonomi içinde dışsal ekonomilerin ortaya çıkması sağlanmaktadır.
- İhraç mallarının uluslararası piyasalar ile temas etmeleri sonucu, maliyet, kalite, pazarlama, rekabet koşulları bakımından olumlu etkiler ortaya çıkmaktadır.
- İhracatta sanayi ürünleri oranının artırılması ticaret hadleri açısından da önem taşımaktadır. Bu bakımdan, ihracatta sanayi ürünleri payının artırılması iktisadi kalkınma açısından olumlu etki yaratmaktadır.

Ekonomide ihracat sektöründe meydana gelen gelişmeler, ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler oluşturarak gelişmeyi uyarıcı bir rol oynayabilir. İhracat artışı, milli gelir seviyesini yükseltmekte ve ihracatın genişlemesine bağlı olarak bu kesim, ekonomide öncü sektör olarak diğer sektörlerin de gelişmesine katkıda bulunmaktadır. İhracatın artması, pazar darboğazını genişleterek, ülkeler arasında işbölümünü teşvik edip, üretimde ihtisaslaşmaya ve üretkenliğin artmasına yol açmaktadır. İhracat için etkin bir şekilde üretim yapan işletmeler, ekonomideki diğer işletmeleri de bu yolda üretim yapmaya zorlayarak rekabetin artmasına ve üretkenliğin yükselmesine neden olmaktadır.

Fakat burada unutmamak gerekir ki, ihracat artışı gelişmeyi uyarabilir, fakat yalnız başına ihracatın gelişimi ile ekonomik kalkınma gerçekleşmemektedir.

⁶ Necdet SERİN, **Kalkınma ve Dış Ticaret**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1981, s.36-39

⁷ Erol MANİSALI, **Gelişme Ekonomisi**, Güray Matbaacılık, İstanbul, 1978, s.180

İhracat yoluyla elde edilen gelir eğer ekonomik kalkınma için gerek duyulan yatırımlara dönüştürülemez ve ekonomide ihracat sektöründeki gelişmenin uyarması ile birlikte teknolojik değişme olmazsa, ekonomik kalkınma üzerinde ihracat artışının olumlu bir etkisi olmayabilir⁸.

Gişmekte olan ülkelerin ihracat gelirlerinin artırılabilmesi, gerçekte, uluslararası işbölümünün bilinçli ve sistemli biçimde yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Başka bir deyişle, ülkelerin sahip oldukları üretken kaynakların dinamik karşılaştırmalı etkinlikler açısından, alternatif üretimler ve alternatif mekanlar arasında optimal dağılımının sağlanması gerekmektedir⁹.

1.2. İthalat ve İktisadi Kalkınma

İktisadi kalkınma, sermaye teçhizatında devamlı ve hızlı bir şekilde net artışlar sağlanması anlamına da gelmektedir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler açısından ithalat ile iktisadi gelişme arasındaki ilişki çok önemlidir. Çünkü kalkınma amacıyla yapılan sermaye malları harcamaları büyük ölçüde ithalat gerektirmektedir. Gereken miktarda sermaye malının hiçbir tıkanıklığa uğramadan düzenli olarak sağlanması, gelişme hızını olumlu yönde etkilemektedir¹⁰. Şöyle ki, bu ülkelerde öncelikle ulusal hasılanın üretimini gerçekleştirebilmek için bir kısım ara malı ve yatırım mallarının yurtdışından ithal edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bu ülkelerin sahip oldukları ekonomik durum sözkonusu malların içerde üretilmesini sağlayacak durumda değildir.

Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerde tüketimin bir bölümü de yabancı mallara yönelmiştir. Sözkonusu ülkelerin ithalatında tüketim mallarının oranının artması bu ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerinde etkili olmamaktadır. Aksine, yurt dışından tüketim malları alımının artması, iç piyasada harcamaların azalmasına neden olacağından, bu milli geliri azaltıcı yönde etki yapmaktadır. Çünkü bu mallar satın alınırken yurt içinde yaratılan gelirin bir kısmı, dışarıdan satın alınan malları üreten üretim faktörlerine gelir olarak akmaktadır... Bu durumda ithal edilen malların satın alınmasıyla, o miktar gelir yurt dışına sızmakta ve içerde toplam talep o kadar azalmaktadır¹¹.

Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerin üretimlerini arttırmak, üretim alanındaki verimliliği ve kaliteyi yükseltmek, dolayısıyla maliyetleri düşürerek uluslararası ticarete ihraç ürünleriyle katılmaları için, kalkınmalarının ilkin dönemlerinde yurtdışından sermaye malları ve ara malları alımlarını arttırmaları zorunlu gözükmektedir. Çünkü belirtildiği gibi bu ülkelerin mevcut ekonomik ve teknolojik yapıları sözkonusu malları içerde üretecek nitelikte değildir. Fakat

⁸ Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1996, s.121

⁹ Z.BAŞAK'TAN aktaran Selçuk CİNGİ, İktisadi Büyüme, Kalkınma ve Planlama Kavramlarına Bir Bakış: **Kalkınma İktisadi** (Makaleler) içinde, İstanbul, 1995, s.78

¹⁰ SERİN, s.41

¹¹ Tefvik PEKİN, **Makro Ekonomi**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1996, s.223

söz konusu ithalatın devamlılık göstermemesi, belirli zamandan sonra söz konusu ülkelerin kendilerinin sermaye malı üretici olmaları gerekmektedir. Aksi halde dış ticarete 'ithalata bağımlı' ekonomik yapı, ülkenin uzun dönemde kalkınmış ekonomi olması önünde engel oluşturabilir.

Genel olarak, dünya ticareti içinde gelişmekte olan ülkelerin paylarının ve etkinliklerinin çok küçük olduğu bilinmektedir. Dış ticaret bakımından bu ülkeler genelde ithalata bağımlı ekonomik yapıya sahip olmaktadır. İthalatın yapısı incelendiğinde bu bağımlılığın gelişmekte olan ülke ekonomilerinin gelişme düzeylerine bağlı olarak tüketim mallarından endüstriyel ürünlere kadar geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Sanayi kesimi çok zayıf bulunan veya hiç gelişme göstermemiş bulunan az gelişmiş ekonomilerde ithalatın ağırlığını sınırlı tüketim malları oluşturmaktadır. Zamanla gıda, dokuma, toprak ürünleri sanayii ve ev eşyaları sanayii dallarında gelişme başlayınca, ithalatta ağırlığı ara malları ve kapital malları meydana getirmeye başlar. Nihayet, bu ülkelerde ara malları endüstrileri geliştirildikten sonra, kapital malları ithalatı ağırlık kazanmış olur.

Az gelişmiş ülkelerdeki ithalata bağımlılığın faturası ağır olmaktadır. Söz konusu ülkelerin mevcut bağımlılığı azaltmak ve döviz darbağazını karşılamak için daha önceki yıllarla karşılaştırmada, belirli alanlarda ihracatlarını artırma çabası da sanayileşmiş ülkelerin korumacılık önlemleri almasına neden olmuştur. Sonuçta, az gelişmiş ülkelerin birçoğunun, artan ithalat faturalarını ödemek ve dış borç yükümlülüklerini yerine getirmek için bir çaba içine girmeleri, gelişmiş ülkeleri dış ticarete kısıtlamalar getirmeye yönelterek ortaya belirli güçlükler çıkarmıştır¹². Bu güçlüklerin aşılması mevcut durumda hayli zor görülmektedir.

Sonuç olarak, ithalat ve iktisadi kalkınma arasında sıkı bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşimin yönü ithalatın yapısına bağlı olmaktadır. Şöyle ki, eğer az gelişmiş ülke ithalatında tüketim malları ağırlıktaysa, bu durum ülkenin kalkınmasına değil, sınırlı kaynakların dışarıya akması sonucu gelirin azalmasına neden olabilir. Eğer ithalat daha çok sermaye malı ve ara malından oluşmakta ise bu kalkınmanın ilkin dönemlerinde pozitif bir etkiyle ülke kalkınmasına olumlu etki yapabilir. Fakat bu durumda da, sermaye malı ithalinin devamlılık kazanmaması, yani belirli zamandan sonra söz konusu az gelişmiş ülkelerin sermaye mallarını da üretecek duruma gelmelerinin sağlanması önemli bir husus olarak değerlendirilmektedir.

2. Azerbaycan Ekonomisinde Dış Ticaret

¹² Cem ALPAR, Tuba ONGÜN, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, Evrim Basım-Yayın-Dağıtım, İstanbul, 1988, s.28

Bağımsızlık öncesi dönemde Azerbaycan dış ticaret işlemlerinin büyük çoğunluğunu SSCB'ye bağlı Cumhuriyetlerle yapmış, dış ticaret işlemlerinde bu ülkelerin oranı yaklaşık %90 civarında olmuştur. Bağımsızlık sonrasında ülke dış ticarete yeni pazarlara yönelmekle beraber eskiden bağlı bulunduğu ekonomik bölgeye bu anlamdaki bağımlılığı bir süre daha devam ettirmiştir. 1991-1993 yıllarında dış ticaretin yaklaşık %80-85'i BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkeleri ile gerçekleşen Azerbaycan'ın bu ülkelerle olan ticareti oransal olarak zamanla azalmaya başlamıştır. Toplam ihracat içinde BDT ülkelerinin payı 1991'de %94 iken, bu oran 1999'da %22.7, 2000'de %13.5 ve 2002'de %11, 2007'de %18.2 olarak gerçekleşmiştir. İthalat içindeki payı ise 1991'de %80 iken, bu oran 1999'da %31.4, 2000'de %32 ve 2002'de %32.9, 2007'de %33 olmuştur.

Aşağıda Azerbaycan'ın 1995-2007 yıllarındaki dış ticaret verileri yer almaktadır:

Tablo 1: Azerbaycan Ekonomisinde Dış Ticaret (milyon dolar)

Yıllar	Dış ticaret toplamı	İhracat	İhracat artışı	İthalat	İthalat artışı	Dış ticaret dengesi
	Milyon \$	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$
1995	1304.7	637.1	-	667.6	-	-30.5
1996	1591.8	631.2	-0.93	960.6	43.89	-329.4
1997	1575.6	781.3	23.78	794.3	-17.31	-13
1998	1682.6	606.2	-22.41	1076.4	35.52	-470.2
1999	1965.4	929.6	53.35	1035.8	-3.77	-106.2
2000	2917.2	1745.2	87.74	1172	13.15	573.2
2001	3745.3	2314.2	32.60	1431.1	22.11	883.1
2002	3832.9	2167.4	-6.34	1665.5	16.38	501.9
2003	5216.8	2590.4	19.52	2626.4	57.69	-36
2004	7131.4	3615.4	39.57	3516	33.87	99.4
2005	8558.4	4347.2	20.24	4211.2	19.77	136
2006	11638.9	6372.2	46.58	5266.7	25.06	1106
2007	11770.6	6058.4	-4.92	5712.2	8.46	346.2

Kaynak: Yıllık Rapor, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Yayınları, Bakü, 2008

Bağımsızlıktan sonra yaşanan ekonomik krizin etkisiyle ilk yıllarda Azerbaycan'ın dış ticaret göstergeleri buna paralel bir seyirle düşüş göstermiştir. 1994-2000 yılları arasında dış ticaret sürekli açık vermiştir. Tablo 1'den de görüldüğü gibi, 2000 yılından sonra petrol gelirlerinin artmaya başlaması ve ekonomik büyümeye paralel olarak dış ticaret dengesi, 2003 yılındaki küçük bir açık dışında, sürekli fazla vermeye başlamıştır.

Öte yandan, 2007 verilerine göre, Azerbaycan'ın ihracatında ilk 5 ülke arasında sırasıyla Türkiye, İtalya, Rusya, İran, Endonezya yer alırken; ithalatta

önde olan ülkeler ise Rusya, Türkiye, Almanya, Ukranya, Birleşik Krallık olarak gösterilmektedir¹³.

Genel olarak ithalatın yapısı incelendiğinde sanayi malları ağırlıklı bir yapının varlığı görülmektedir. Yani ülke ihtiyaç duyduğu sanayi ürünlerinin büyük çoğunluğunu ithal etmektedir. 2000'li yıllardan sonra petrol sektöründe yabancı yatırımların artması, özellikle Bakü-Ceyhan petrol boru hattı çalışmaları birçok yatırım ve ara mallarının ithal edilmesiyle sonuçlanmıştır ki, bu da ithalatta sanayi ürünlerinin oranının artmasına neden olmuştur.

Azerbaycan'ın ihracat yapısı incelendiğinde ise, petrol ihracatçısı ülkelere özgü özelliklerden olan, ihracatın esasen bir kaç hammaddeye dayalı olması görülmektedir. Ülke ihracatının ağırlıklı çoğunluğu ham petrole dayanmaktadır. Petrol ve petrol ürünlerinin ihracat içindeki payı 1998'de %64,8, 1999'da %78,7, 2000'de %85,1, 2001'de %91, 2002'de %87,7, 2003'de %86, 2004'te %82,2, 2005'te %76 olmuştur¹⁴. 2008 verilerinde ise sözkonusu oran %96 olarak gösterilmektedir.

İhracatta bir kaç ürün çeşidine, enerji kaynaklarına, bağlı bulunma sorunu Azerbaycan'ın en önemli sorunlarından biri olarak değerlendirilmektedir. İçinde yaşadığımız kriz ortamında, krizin mali sektörden başlaması ilk aşamada, sermaye piyasaları çok gelişmeyen ülke ekonomisini direk etkilemese de, sorunun giderek reel sektörü etkisi altına alması Azerbaycan ekonomisinin, sözkonusu krizin sonuçlarından olumsuz etkilenmesine getirib çıkarmıştır. Burada ülke ekonomisinin daha çok enerji kaynakları ihracatına bağlı olmasının etkisi ilk sırada yer almaktadır. Örneğin, barel fiyatının 147 ABD dolara yükseldiği petrolün bir kaç ay sonra 32 ABD dolarına kadar düşmesi Azerbaycan ve benzeri enerji kaynakları ihracatçısı ülkelerinin ekonomilerini etkilemesi doğal olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan sorunun çözümü kapsamlı bir yaklaşım gerektirmektedir.

2.1. Azerbaycan Ekonomisinde İthalat – İhracat İlişkisi

Azerbaycan ekonomisinde özellikle son yıllarda izlenen ihracat artışında kanımızca ithalatın da önemli bir yeri bulunmaktadır. Şöyle ki, imzalanan petrol anlaşmalarının uygulanmaya konması ülkeye çok miktarda sermaye malı ithalatını gerekli kılmıştır. Bu durum gelişmekte olan ülke ekonomisinde gelişmenin ilk aşamalarında olumlu bir etken olarak değerlendirilmektedir. Çünkü ilk aşamada sermaye malı ithalatı sonraki aşamalarda yurtiçi üretimin ve buna bağlı olarak ihracatın artmasına neden olmuştur. Sözkonusu ilişkiyi daha ner görebilmek için aşağıda bir ekonometrik modelleme yapılarak durum ele alınmaktadır. Bunun için öncelikle ülkenin ihracatının ve ithalatının 1995-2007 arası sözkonusu göstergelerini içeren tablo oluşturulmuştur.

¹³ **Yıllık Rapor**, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Yayınları, Bakü, 2008

¹⁴ **Petrol ve Yoksulluk**, Azerbaycanın Petrol Sanayisi Üzere Enformasyon ve Resurs Merkezi Yayını, Bakü, 2006, s.12

Tablo 2: İhracat – İthalat Göstergeleri (milyon ABD doları)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
İhrac	637.1	631.2	781.3	606.2	929.6	1745.2	2314.2
İthal	667.6	960.6	794.3	1076.4	1035.8	1172	1431.1

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İhrac	2167.4	2590.4	3615.4	4347.2	6372.2	6058.4
İthal	1665.5	2626.4	3516	4211.2	5266.7	5712.2

Kaynak: Yıllık Rapor, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Yayınları, Bakü, 2008

Tablodaki veriler kullanılarak doğrusal regresyon modeline göre aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Source	SS	df	MS	Number of obs =	13
Model	46949031.5	1	46949031.5	F(1, 11) =	252.04
Residual	2049061.64	11	186278.331	Prob > F =	0.0000
Total	48998093.1	12	4083174.43	R-squared =	0.9582
				Adj R-squared =	0.9544
				Root MSE =	431.6

ihrac	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
ithal	1.112567	.07008	15.88	0.000	.9583222 1.266812
_cons	-56.3311	201.7939	-0.28	0.785	-500.4765 387.8143

Görüldüğü gibi modelde yer alan $R^2=95.82$ gibi yüksek bir değer almıştır. Aynı zamanda F ve t testlerinin sonuçları da modeli destekler niteliktedir. Bu durum söz konusu veriler arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Kurulan regresyon modelinin denklemi aşağıdaki gibidir:

$$Y = -56.3311 + 1.112567 * X$$

Burada,

Y – İhracat (milyon ABD doları)

X – İthalat (milyon ABD doları) olarak ifade edilmiştir

Modelin ortaya koyduğu sonuca göre, Azerbaycan ekonomisinde, ithalatla ihracat arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Daha net bir ifadeyle ithalattaki artış ihracat artışını tetiklemektedir. Ekonometrik modelin sonucu olarak elde edilen verilere esasen, diğer etkenler sabit varsayımıyla, ihracattaki değişimin 95.82 ithalat tarafından açıklanmaktadır. Yine kurulan modele dayanarak

ithalatta 1 birimlik artışın ihracatta 1.11 birimlik artışa neden olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak belirtildiği gibi Azerbaycan ekonomisinde petrol sektörünü ‘öncü sektör’ görevini üstlenmesi, ülke ekonomisinde izlenen dönüşümün bu sektöre bağlı olması ve sözkonusu sektörün gelişiminin de özellikle sermaye malları ithalatına bağlı bulunması, ekonomide ithalatı dolaylı etkileriyle ihracatı tetiklediği sonucunu doğurmaktadır. Bu durumun da ülkenin gelişiminde önemli rol üstlendiği, bunun bir göstergesi olarak da Milli Geliri arttırması gerekmektedir. Bu durum aşağıdaki başlıkta incelenecektir.

2.2. Azerbaycan Ekonomisinde İhracat-GSYİH İlişkisi

Azerbaycan ekonomisinde bağımsızlığın ilan edildiği ilk yıllarda dış ticaret dengesi fazla vermiştir. Bunun nedeni eski SSCB döneminde varolan ticari ilişkilerin kısa bir dönem devam etmesiyle beraber, Azerbaycan’ın sınırların açılmasıyla yakın komşularıyla oluşan parakende ticari ilişkilerinin oluşmasıdır. Belirtildiği gibi, 1994-2000 yılları arasında dış ticaret sürekli açık vermiş, 2000 yılından sonra ise, 2003 yılındaki küçük bir açık dışında, sürekli fazla vermeye başlamıştır.

Aşağıda Azerbaycan ekonomisinde ihracat ile GSYİH arasındaki ilişki bir ekonometrik modelleme yapılarak daha net biçimde değerlendirilmektedir. Bunun için öncelikle ülkenin ihracatının ve GSYİH’nın 1995-2007 arası sözkonusu göstergelerini içeren tablo oluşturulmuştur.

Tablo 3: Azerbaycan Ekonomisinde İhrac – GSYİH Göstergeleri

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
GSYİH	2415.2	3180.8	3960.7	4446.4	4583.7	5272.8	5707.7
İhrac	637.1	631.2	781.3	606.2	929.6	1745.2	2314.2

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSYİH	6235.9	7276	8680.4	13239	20983	31249.4
İhrac	2167.4	2590.4	3615.4	4347.2	6372.2	6058.4

Kaynak: Yıllık Rapor, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Yayınları, Bakü, 2008

Tablodaki veriler kullanılarak ikinci dereceden regresyon modeline göre aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Source | SS df MS Number of obs = 13
-----+----- F(1, 11) = 93.73

Model		747204545	1	747204545	Prob > F	=	0.0000
Residual		87688078.5	11	7971643.5	R-squared	=	0.8950
-----+-----							
Total		834892623	12	69574385.3	Adj R-squared	=	0.8854
					Root MSE	=	2823.4

GSYİH		Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
-----+-----							
ihrac2		.0005705	.0000589	9.68	0.000	.0004408	.0007002
_cons		3236.541	984.7708	3.29	0.007	1069.075	5404.007

Görüldüğü gibi modelde yer alan $R^2=89.5$ gibi yüksek bir değer elde edilmiştir. Aynı zamanda F ve t testlerinin sonuçları da modeli destekler niteliktedir. Bu durum sozkonusu veriler (İhracat-GSYİH) arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Kurulan regresyon modelinin denklemi aşağıdaki gibidir:

$$Y = 3236.541 + 0.0005705 * X^2$$

Burada,

Y – GSYİH (milyon ABD doları)

X – İhracat (milyon ABD doları) olarak ifade edilmiştir

Modelin ortaya koyduğu sonuca göre, Azerbaycan ekonomisinde, GSYİH’la ihracat arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Şöyle ki, diğer etkenler sabit varsayımıyla, GSYİH’deki büyümenin %89.5-i ihracat verileri tarafından açıklanmaktadır. Sonuç olarak bağımsızlık sonrasında Azerbaycan ekonomisinin büyümesinde, özellikle son yıllardaki yüksek oranlı büyümede ihracat artışlarının çok önemli rolü olduğu görülmektedir.

Fakat ihracatta daha çok bir kaç çeşit ürüne bağlı bulunma sorunu Azerbaycan’ın en önemli sorunlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Sorunun çözümü kapsamlı bir yaklaşım gerektirmektedir. Öncelikle ihracatın ham petrole dayanması yerine bunun petrol ürünlerine dönüştürülerek ihraç edilmesi ve petrol dışı alanların geliştirilerek rekabete dayanıklı ürünler üretilerek dünya piyasalarına çıkılması atılacak ilk adımlar olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

1. ALPAR Cem, Tuba Ongün, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Evrim Basım-Yayın-Dağıtım, İstanbul, 1988
2. CİNGİ Selçuk, İktisadi Büyüme, Kalkınma ve Planlama Kavramlarına Bir Bakış; Kalkınma İktisadi (Makaleler) içinde, İstanbul, 1995
3. GÜRKAN Ömer, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi Yayınları, Trabzon, 1989
4. HATİPOĞLU Zeyyat, İktisat İlmi ve Türkiye İktisadi, Hüsniyat Matbaası, İstanbul, 1971
5. KARLUK Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1996
6. MANİSALI Erol, Gelişme Ekonomisi, Güray Matbaacılık, İstanbul, 1978
7. PEKİN Tefvik, Makro Ekonomi, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1996
8. SERİN Necdet, Kalkınma ve Dış Ticaret, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1981
9. SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, 12.Baskı, Güzem Yayınları No:14, İstanbul, 1998
10. Yıllık Rapor, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Yayınları, Bakü, 2008
11. Petrol ve Yoksulluk, Azerbaycanın Petrol Sanayisi Üzere Enformasyon ve Resurs Merkezi Yayını, Bakü, 2006

Summary

THE ROLE OF FOREIGN TRADE IN THE ECONOMICAL GROWTH OF THE DEVELOPING COUNTRIES: CASE OF AZERBAIJAN

Altay İSMAYILOV
(Gafgaz University)

Ayaz ZEYNALOV
(Gafgaz University)

In order to develop the countries have to provide machinery, equipment and some raw materials and some part of their consumer goods in return for their foreign trade. In other words, the amount of income from foreign trade will determine the volume of import for a certain year.

Rise in export will increase the national income and as a pioneer sector it will make a contribution to the development of other sectors depending on the development of export.

If we analyse the export structure of Azerbaijan, we can see that the export relies on several raw materials as seen in oil exporting countries. It is our belief that the import has important role in Azerbaijan Economy especially in the rise of export in recent years. Namely, bringing in all the signed oil contracts requires from the government to import largely capital goods. According to the result of the econometric model, there is a close relation between economy growth and import in Azerbaijan Economy.

Key words: Economic growth, foreign trade, export, import